

กับ

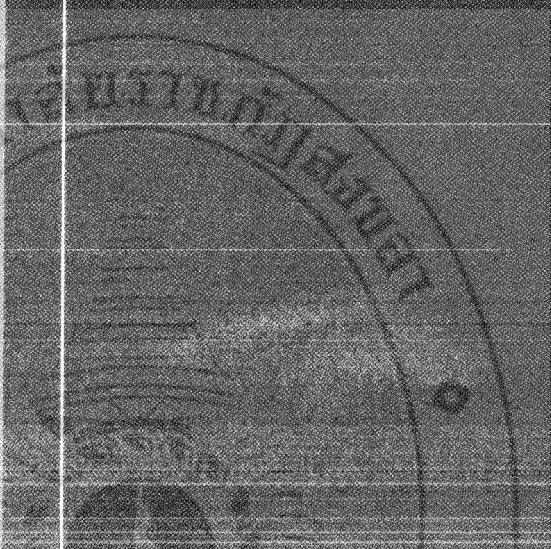
การวิจัยในชั้นเรียน
ตำแหน่งอาจารย์ ๓

ครูโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดภาคใต้

จังหวัดภาคใต้

ความนำ

ด้ึงแต่ มีการจัดตั้งสำนักงานคณบ
บัญ กรรมการข้าราชการครูหรือ ก.ค. ชื่น
มาเมื่อปีพ.ศ. 2523 มีฐานะเป็นกrom ท่านนายที่ปริหาร
งานบุคคล สำนับข้าราชการครู ว่าด้วยการบรรจุ แต่ง
ตั้งเลื่อนระดับและตำแหน่งซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าของ
ข้าราชการครู ทั้งสายผู้บริหาร สายผู้สอน และสาย
ศึกษานิเทศก์ โดยเฉพาะการเลื่อนระดับ และตำแหน่ง
โดยการใช้ผลงานทางวิชาการ หรือการประเมินเข้าข้าสู่
ตำแหน่งสูงขึ้นนั้น พนักงานสายผู้บริหารโรงเรียนมีความ
เจริญก้าวหน้ามากที่สุด ทุกวันนี้มีตำแหน่งผู้อำนวยการ
โรงเรียน ระดับ ๘ ในโรงเรียนประถมศึกษาถึงทุกกลุ่ม
โรงเรียนโดยกิจวัตร สายศึกษานิเทศก์ก้าวหน้าในระดับ
รองลงมา กลุ่มที่ล้าหลัง เจริญก้าวหน้าไม้อย่างสายผู้สอน
เมื่อเปรียบเทียบกับภารกิจงานครูทั่วประเทศ จึงเป็นด้านเดียวที่
คงไว้ซึ่งความสำคัญของสำนักงานก.ค. ต้องมีการอนุรักษ์

สองทศวรรษก้าวแล้ว แต่ช่วยยกระดับตำแหน่งของครูสายผู้สอน ให้เป็นอาจารย์ 3 ประมาณ 5,000 ก้าวคน หมายถึง ครุทุกกรมในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีจำนวนเม่น้อยกว่า 500,000 คน ในประมาณร้อยละ 1 เท่านั้นผู้สอนทุกคนต่างหวังความก้าวหน้าในสายงานของตน อย่างมีความรู้ความเข้าใจ เรื่องการวิจัยในห้องเรียน ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาผลงานทางวิชาการอย่างมีระบบ ต้องการแก้ไขปัญหาด้านแนวการเรียนการสอนของตัวเอง แล้วนำผลงานนั้นมาใช้เลื่อนระดับตำแหน่งของตนภายหลัง

ครูโรงเรียนประถมศึกษาสังกัด สปช.

ขอเชิญให้นักข้อมูล จำนวนครูสายผู้สอน ของสังกัด สปช. ทั่วประเทศ ปีพ.ศ.

2542 จำแนกตามตำแหน่งได้ดังนี้

ครู 1	จำนวน	120 คน	คิดเป็นร้อยละ	0.04
ครู 2	จำนวน	331 คน	คิดเป็นร้อยละ	0.11
อาจารย์ 1	จำนวน	53,201 คน	คิดเป็นร้อยละ	16.97
อาจารย์ 2	จำนวน	258,285 คน	คิดเป็นร้อยละ	82.39
อาจารย์ 3	จำนวน	1,538 คน	คิดเป็นร้อยละ	0.49
จำนวนครูสายผู้สอนทั้งสิ้น		313,475 คน		

ข้าราชการครูสายผู้สอนสังกัด สปช. ดำรงตำแหน่งอาจารย์ 1 ระดับ 3-5 คิดเป็นร้อยละ 16.97 บริมานครูที่มากที่สุดคือตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 6-7 คิดเป็นร้อยละ 82.39 คิดเป็นจำนวนทั้งสิ้น 258,285 เนื่องจากสมัยที่นายสุวิช วงศิต พล ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้กฎ ก.ค. ฉบับหนึ่ง เปิดทางให้ครูเลื่อนตำแหน่งเป็นระดับ 7 ได้โดยไม่ต้องผ่านผลงานทางวิชาการ ร้านจำหน่ายขึ้นปีระดับบนบ่าอินทรธนุ ผลิตขึ้นไม่ทันกับความต้องการของครู ครูจำนวนเรือนแสนได้รับอนิสัจจะกฤษฎา ก.ค. ฉบับดังกล่าว ได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นทันที ทั้งนี้รวมครูสายผู้สอนทุกกรม ไม่เฉพาะสังกัด สปช.เท่านั้น จึงทำให้ข้าราชการครู ส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 7 เนพะสังกัด สปช. ปีพ.ศ. 2542 จำนวน 258,285 คน เปรียบเทียบกับอาจารย์ 3 ระดับ 7-8 มีเพียง 1,538 คน คิดเป็นร้อยละ 0.49 ประมาณครึ่งคนเท่านั้นเอง ตัวเลขในปี พ.ศ. 2544 คงแตกต่างไม่มากนัก

ตำแหน่งอาจารย์ 3 ของ สปช. ภาคใต้

ดังกล่าวแล้ว ผู้ที่จะเลื่อนตำแหน่งเป็นอาจารย์ 3 ได้ ต้องเสนอผลงานทางวิชาการ ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของการวิจัยในห้องเรียนเสนอต่อ ก.ค. ต่อมามาได้มอบอำนาจให้กรมสังกัดผู้ประเมิน ตรวจผลงานทางวิชาการ ยกเว้นตำแหน่งระดับ 9 สำนักงาน ก.ค. ยังกำหนดที่ประเมินและตรวจสอบผลงาน ปีการศึกษา 2544 ผู้เขียนได้สอบถามข้อมูลไปยังฝ่ายเจ้าหน้าที่ของสปช. ต่างๆ ทั่วจังหวัดภาคใต้จำนวนครูสายผู้สอน ที่เป็นอาจารย์ 3 เปรียบเทียบกับจำนวนครูทั้งหมด เรียงลำดับจากจังหวัดที่มีปริมาณคิดเป็นร้อยละสูงสุดไปหาต่ำสุด ดังนี้

ตารางเรียงลำดับจากจังหวัดที่มีปริมาณคิดเป็นร้อยละสูงสุดไปหาต่ำสุดดังนี้

จังหวัด	จำนวนครูสายผู้สอนทั้งสิ้น	จำนวนอาจารย์ 3	คิดเป็นร้อยละ
1. สงขลา	6,266	39	0.62
2. ภูเก็ต	960	5	0.52
3. ศรีสะเกษ	1,836	9	0.49
4. นครศรีธรรมราช	10,205	48	0.47
5. ศรีราชาธรรานี	4,929	21	0.42
6. พัทลุง	3,129	12	0.38
7. ยะลา	2,451	9	0.37
8. พัทุมธานี	1,714	6	0.35
9. ชุมพร	2,689	6	0.22
10. ระนอง	927	2	0.21
11. ปัตตานี	3,700	7	0.19
12. ตรัง	3,339	6	0.18
13. นราธิวาส	4,349	5	0.11
14. กรุงเทพมหานคร	2,358	2	0.08

จะเห็นได้ว่าจำนวนครูสายผู้สอนโรงเรียนประถมศึกษาสังกัด สปจ. ภาคใต้ จำนวน 48,897 คน มีอาจารย์ 3 เพียง 177 คน คิดเป็นร้อยละ 0.36 เท่านั้น แต่เป็นที่น่ายินดี ที่มีครูสายผู้สอนดำรงตำแหน่งอาจารย์ 3 ระดับ 9 เที่ยบเท่ารองศาสตราจารย์ เพียง 1 คน คือ นายชาตรี สำราญ จากสังกัดสปจ.ยะลา จังหวัดที่มีตำแหน่งอาจารย์ 3 มากที่สุดคือ สงขลา จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 0.62 รองลงมาเป็น ภูเก็ต คิดเป็นร้อยละ 0.52 ศรีสะเกษเป็นอันดับ 3 คิดเป็นร้อยละ 0.49 จังหวัดที่มีร้อยละของอาจารย์ ระดับ 3 น้อยที่สุด คือกรุงเทพฯ คิดเป็นร้อยละ 0.08 นราธิวาส คิดเป็นร้อยละ 0.11 และตรังคิดเป็นร้อยละ 0.18

วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา

ฐานะที่ผู้เขียนมีประสบการณ์เป็นผู้ตรวจ กลั่นกรอง และเป็นที่ปรึกษาในการพัฒนาผลงานทางวิชาการของครูสายผู้สอนเฉพาะที่จังหวัด ศรีสะเกษ และศึกษาจากการงานผลของสำนักงานก.ค. พบร่วมสาเหตุที่ ข้าราชการครูสายผู้สอน "ไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผลงานทางวิชาการ เกิดจากสภาพปัญหา ข้อจำกัดดังต่อไปนี้"

1. ครูขาดทักษะไม่เข้าใจกระบวนการวิจัยในชั้นเรียน เนื่องจากรูปแบบการพัฒนาผลงานทางวิชาการ เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ลักษณะการวิจัยในชั้นเรียน ต้องวิเคราะห์ตัวชี้ปัญหาของกมให้ชัดเจน ค้นหาณัตกรรมที่เหมาะสมมาใช้ คิดค้นรูปแบบการทดลอง ต้องทำให้เป็นมาตรฐาน เชื่อถือได้ มีการเก็บข้อมูล ໄວเป็นระยะ นำไปสู่การรายงานผล และต้องแก้ไขปัญหาเพิ่มเติมให้ลุล่วงไปได้ จึงถือว่าประสบความสำเร็จ ใน การพัฒนาผลงานทางวิชาการกล่าวได้ว่าครูโรงเรียนประถึกษาขาดทักษะและไม่เข้าใจกระบวนการพัฒนางานทดลองแนวไม่ทราบว่าจะเริ่มนัตต่อนอย่างไรดำเนินการวิธีใดแล้วสรุปออกมานเป็นรายงานได้อย่างไรเป็นสาเหตุของความล้มเหลวในการพัฒนางานนักเรียน

2. ครูขาดพี่เลี้ยงที่ปรึกษา ช่วยด้านนักวิทยาศาสตร์ต้องมีโค้ช (coach) คอยดูแลฝึกสอนด้านเทคนิค วิธีการให้อันดี ครูที่ต้องการพัฒนาผลงานทางวิชาการก็ต้องมีที่ปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผลงานมาแล้ว คอยซึ่งแนะนำแนวทางให้ ต้องคอยเป็นพี่เลี้ยงตลอดเวลา เริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การคิดค้นนัตกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าแบบฝึกบทเรียนสำเร็จรูป หนังสือเสริมประสบการณ์ ชุดการสอนแผนการสอนสืบต่าง ๆ การออกแบบการทดลองค้นคว้าการหาประสิทธิภาพเครื่องมือ แบบทดสอบการเก็บรวบรวมข้อมูล การนำเสนอและรายงาน ล้วนต้องมีผู้ช่วยแนะนำอย่างใกล้ชิด ครูพี่พานผู้บริหารโรงเรียนไม่ค่อยได้ ศึกษานิเทศก์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ก็มีจำกัด โรงเรียนตั้งอยู่ห่างไกล หาผู้ช่วยราชการได้ค่อนข้างยาก การพัฒนาผลงานทางวิชาการจึงกลایเป็นยาขมสำหรับครูไปในที่สุด

3. ขาดแคลนแหล่งค้นคว้า หนังสือ อ้างอิง แน่นอนที่สุดในการวิจัยในชั้นเรียน การออกแบบการทดลอง การคิดค้นนัตกรรมต้องอาศัยหลักการแนวคิดทฤษฎีมาเป็นพื้นฐานรองรับ ครูต้องใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งเรียนรู้ ใช้ตำราเอกสารงานวิจัยมาสนับสนุนช่วยให้ครูเกิดแนวคิด แตกฉานยกระดับเป็นครูมืออาชีพได้ ต้องศึกษามาก่อนมาก สังเคราะห์ข้อมูลเป็นองค์ความรู้อกรูปแบบนัตกรรมของตนเองได้ในที่สุด ปัญหาคือว่า ครูจะหาแหล่งความรู้ มาจากที่ใด มีงานวิจัยให้ศึกษาบ้างหรือไม่ อย่าลืมว่าครูโรงเรียนประสบการณ์ในทุกตำแหน่ง หมู่บ้าน บางท้องที่ก็อยู่ทุรกันดารห่างไกล อย่าไปพูดถึงแหล่งค้นคว้าอ้างอิงกันเลย หนังสือพิมพ์รายวันก็ແບบไม่มีให้อ่านก็เป็นสาเหตุของความล้มเหลวในการพัฒนาผลงานที่ชัดเจนหัวข้อนี้

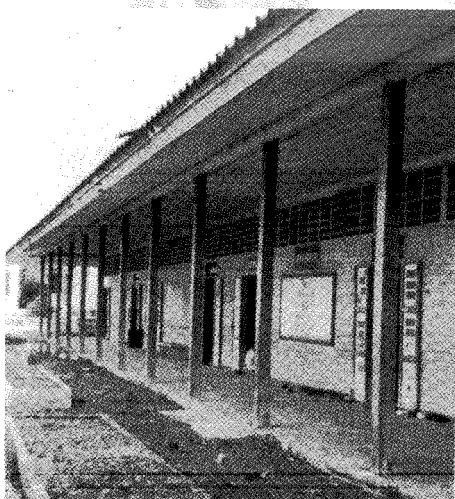
4. ครูปฏิบัติหน้าที่นอกเหนือจากการสอน ครูสังกัดสปช. ต้องปฏิบัติงานนอกเหนือจากหน้าที่การสอนของตน เนื่องจากขาดแคลนบุคลากร อัตราครูต่อกว่าเกณฑ์กำหนด ต้องรับผิดชอบงานอื่น ๆ เช่น งานธุรการ งานการเงินและพัสดุ การจัดทำอาหารกลางวันเด็ก งานสัมพันธ์กับชุมชนและงานโครงการพิเศษที่สปช. และสปจ. สังการลงใบให้คือปฏิบัติเป็นทั้งนโยบายและเรื่องด่วน ครูไม่คิดพัฒนางานในหน้าที่ โดยเฉพาะการเรียนการสอนในห้องเรียน

5. ผู้บริหารไม่ค่อยให้การสนับสนุน อาจเป็นเพราะผู้บริหารเองไม่มีความรู้เรื่องการวิจัย ออกแบบการทดลองไม่ได้ แนะนำครูไม่เป็น จึงดูเหมือนไม่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือครูยังระดับ甚么จังหวัด แบบกล่าวได้ว่าไม่ค่อยมีการหยิบยกเรื่องนี้มาถกคุกป้ายนำไปสู่แนวปฏิบัติเป็นโครงการช่วยเหลือครูอย่างจริงจัง เป็นรูปแบบ ปล่อยให้ครู自行หางวิธีที่พึงพอใจ

6. ครูต้องหักห้ามด้านการเขียนรายงานและนำเสนอ นับเป็นอุปสรรคสำคัญ

อีกประการหนึ่งเนื่องจากครูต้องเก็บรวบรวมข้อมูลไว้เป็นหลักแหล่งต้องเขียนเป็นรูปแบบรายงานแบบครบเครื่องนำเสนอผลการทดลองเป็นตอน ๆ ตามรูปแบบรายงานพิเศษทันในการใช้ภาษา ครูต้องใหญ่ขนาดทักษะด้านการใช้ภาษา โดยเฉพาะการเขียน ทำให้ครูไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผลงานทางวิชาการ

7. ก.ค. กำหนดเกณฑ์มาตรฐานผลงานให้ค่อนข้างสูง ผู้ตรวจผลงานทางวิชาการประกอบด้วยกลุ่มนักคิดที่มีความรู้ความสามารถ แต่ละวิชา มีเกณฑ์สูงต่ำไม่เท่ากัน บางวิชาผ่านได้ง่าย แต่บางวิชาผลงานผ่านยาก ขึ้นกับคุณภาพของผู้ตรวจมาก กำหนดมาตรฐานให้ไม่เหมือนกัน จึงปรากฏว่าผู้ที่ส่งผลงานไปแล้ว ผู้ตรวจผลงานทางวิชาการให้ตกไม่ผ่านเกณฑ์เป็นจำนวนมาก บางรายผู้ตรวจสั่งให้แก้ข้อบกพร่องจำนวน 5 ประเด็น เจ้าของผลงานแก้ไขข้อบกพร่องทั้ง 5 ประเด็นครบถ้วน ส่งผลงานกลับไปใหม่ ผู้ตรวจยังให้ตกอีกข้ออ้างคือบวกข้อบกพร่องประเด็นใหม่เพิ่มขึ้นภายหลัง นับเป็นเรื่องแปลกทำไมไม่ซื้อข้อบกพร่องให้ครบถ้วน เสียตังแต่แรกผู้ตรวจผลงานสั่งให้แก้ไขปรับปรุงผลงานแก้ไขแล้วยังไม่ผ่าน เพราะผู้ตรวจผลงานพบข้อบกพร่องอื่น ๆ ภายหลัง

8. ขาดแคลนผลงานตัวอย่าง ครูไม่ค่อยได้พบเห็นผลงานตัวอย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผลงาน หรือทำวิจัยในชั้นเรียนมาแล้วทำให้ครูขาดแรงจูงใจ ที่สำคัญยิ่งถ้ามีรูปแบบกระบวนการพัฒนางานให้ครูเห็นเรียนรู้ ปรับปรุงรูปแบบมาเป็นของตัวเองก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

การปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนว พรบ.การศึกษาใหม่

ตามแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ของพระบาทบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542 เน้นการพัฒนาตัวผู้เรียน เป็นสำคัญ ครูต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในตัวเด็ก คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลให้แต่ละคนเรียนรู้เต็มตามศักยภาพ ดังนั้นครยุคปฏิรูปการเรียนรู้ต้องเป็นครู “มืออาชีพ” สามารถออกแบบการสอน การเรียนที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน ให้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ครูมีอาชีพสามารถใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนางาน แก้ปัญหาด้านการเรียน การสอนได้ ต้องคิดคำนวณผลกระทบแบบต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนางาน เมื่อสามารถแก้ไขปัญหาได้ แล้วก็นำผลงานนั้นมาใช้ในการเลื่อนระดับ ดำเนินงานของตนก้าวไปสู่ความเป็นครูมืออาชีพอย่างเต็มภาคภูมิ

แน่นอนที่สุดภายในวันที่ 20 สิงหาคม 2545 จะมีการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารงานบุคคลกันใหม่ สายผู้สอนต้องมีใบประกาศบวชชีพตำแหน่ง ระดับเดิมของครูยกยกเลิกกำหนดระดับขึ้นใหม่เป็นครูปฏิบัติการ ครูชำนาญการ ครูเชี่ยวชาญ และครูทรงคุณวุฒิ แต่ก่อนจะถึงระยะเวลาที่กำหนดครูสายผู้สอน ยังสามารถส่งผลงานทางวิชาการ

แบบเดิมได้ แต่เมื่อเข้าสู่ระบบใหม่แล้ว คาดว่าบรรดาอาจารย์ระดับ 2 ระดับ 7 อาจารย์ระดับ 1 ทั้งหลายจะถึงปัจจุบันเข้าสู่ระดับครูปฏิบัติการ ส่วนอาจารย์ 3 คงถูกปรับเข้าสู่เท่งเงินเดือน ครูชำนาญการ ครูเชี่ยวชาญ ครูที่ดำรงตำแหน่งอาจารย์ 3 ก่อนวันที่ 20 สิงหาคม 2545 จึงไม่เปรียบเงินประจำตำแหน่งคงมืออยู่เช่นเดิม

ช่วยครูในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ

ก่อนถึงวันที่ 20 สิงหาคม 2545 ครูสายผู้สอนที่มีความพร้อมน่าจะตื่นตัวในการพัฒนาผลงานทางวิชาการและรับส่งแบบคำขอเลื่อนตำแหน่งพร้อมผลงานทางวิชาการไปยังสปช. ไว้ก่อนก็เป็นเรื่องส่วนตัวของครูผู้สอนที่ต้องกระตือรือร้นขึ้นไว้ทันต่อเหตุการณ์ ทางสำนักงานกศ. เองก็ไม่ได้นั่งนอนใจในเรื่องนี้จัดประชุมชี้แจงผู้ตัวรัวจสอบกลั่นกรองผลงานทางวิชาการระดับจังหวัดให้ดูแล้วช่วยเหลือครูเป็นการจริงจัง กรมเข้าสังกัดเองไม่ว่าสปช. กรมสามัญศึกษา ก็ดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง สถาบันที่ผลิตครู เช่น สถาบันราชภัฏมหาวิทยาลัย ควรมีบทบาทช่วยเหลือครูผู้สอนทำนอง “รวมตัวช่วยกัน” จัดประชุมสัมมนาให้ความรู้สำหรับครูด้านการวิจัยในชั้นเรียนเป็นที่ปรึกษาผู้ที่ทรงคุณวุฒิให้แก่ครูโรงเรียนประจำศึกษาในจังหวัดที่สถาบันราชภัฏตั้งอยู่ เชื่อมั่นว่าถ้าครูมีที่เลี้ยง มีแหล่งศึกษาค้นคว้า หาความรู้ก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่พัฒนางานได้สำเร็จพร้อมเข้าสู่ความเป็นครูมืออาชีพในอนาคต

บทสรุป

ตามพรบ.การศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 ตั้งความคาดหวังไว้กับครูให้สามารถดำเนินการวิจัยในชั้นเรียน ออกแบบการทดลอง คิดนวัตกรรมมาใช้เพื่อการแก้ปัญหาด้านการเรียน การ

สอนอย่างมีประสิทธิภาพก้าวสู่ความเป็นครูมืออาชีพ แต่จากข้อมูล ปี พ.ศ. 2544 พบว่า ครูสังกัดสปป. ต่าง ๆ ของ 14 จังหวัดภาคใต้จำนวน 48,897 คน มีผู้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ 3 เพียง 177 คน คิดเป็นร้อยละ 0.36 ยังไม่มีครึ่งคนเสียด้วยซ้ำ ครูเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการออกแบบการวิจัยในชั้นเรียนมาแล้ว สำนักงานกศ. ค. อนุมัติให้เป็นอาจารย์ 3 ได้ ตอบไปก็จะเข้าสู่ตำแหน่งครูชำนาญการ ครูเชี่ยวชาญตามโครงสร้างใหม่ หลังจากวันที่ 20 สิงหาคม 2545 จึงยังมองไม่เห็นทางว่าเราจะช่วยเหลือครูส่วนใหญ่ซึ่งขาดความรู้ด้านการวิจัยในชั้นเรียน ทั้งไม่สามารถออกแบบการสอนที่มีประสิทธิภาพให้กระตือรือร้นของเป็นครูชำนาญการ ครูเชี่ยวชาญขึ้นมาได้อย่างไร มันเป็นงานใหญ่ท้าทายผู้มีส่วนรับผิดชอบหลายฝ่ายไม่ว่ากรรมเจ้าสังกัดสถาบันผลิตครูและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บุคคลใดหน่วยงานไหนที่มีแนวคิดและรูปแบบที่ดีมีประสิทธิภาพในการพัฒนา วิชาชีพครูขอได้ช่วยเสนอแนะให้ด้วยเด็ด จะยังเกิดประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติลดลงไป

หนังสืออ้างอิง

- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. บันทึกปี พ.ศ. 2543. กรุงเทพมหานคร, 2543.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 20 ปี สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์ครุสภากาดพร้าว 2544
- สำนักงานคณะกรรมการช้าราชการครู วารสารช้าราชการครู ฉบับที่ 3 กุมภาพันธ์-มีนาคม 2541 กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ครุสภากาดพร้าว 2541.